

MISE

nedokončené dílo Julese Vernea

Překlad z francouzštiny do esperanta byl vydán v dubnu 1994 v Revue Française d'espéranto - Franca Esperantisto – zvláštní literární číslo 452. Šefredaktor Hervé Gonin, 29bis rue de la République, 59552 Lambres lez Douai. Překlad pořídil István Ertl pod názvem **Esplorvojaĝo**. z esperanta pak přeložila Jindřiška Drahotová.

Jako překlad z překladu žádné nakladatelství nechce text knihy přijmout. Prý snad bude, nebo byla vydána nedokončená díla J.V. přeložená do češtiny z francouzštiny, ale bohužel se mi nepodařilo o tom zjistit něco bližšího.

Jules Verne byl předsedou esperantského klubu v Amiensu, tedy o esperantu byl dobře informován. Z následujícího textu, který napsal před svou smrtí, je patrné, že předvídal, že největší překážkou rozšíření esperanta budou politici.

Kapitola první.

Třetího září byl umístěn na dveřích rezidence v Libreville plakát. Přečtěme si, co si mohli přečíst se zřejmým uspokojením Francouzi žijící v hlavním městě Francouzského Konga, stejně jako Angličané, Němci, Belgičané a Portugalci ze sousedních faktorii. Textu mohli všichni rozumět, protože byl napsán mezinárodním jazykem, který byl v tom čase stále více a více rozšířenější ve Střední Africe.

Je vhodné zde vypsát podrobný překlad z plakátu:

„Lod' Touat pro osobní dopravu společnosti Fraissinet ohlásila příjezd na den 3. 9. odpoledne za přílivu ve 4 hodiny, přistane na rejdě v Libreville.

Guvernér žádá obyvatele, aby s poctami přijali návštěvu, která přijede touto lodí, dva členy francouzského parlamentu, kteří se účastní výzkumné mise, která má za úkol rozhodnout, zda francouzská kolonie bude zastoupena v parlamentu a senátu ve Francii. Příznivým rozhodnutím této mise by se mohly získat výhody pro Francouzské Kongo. Žádáme tedy obyvatelstvo, aby vřele přijalo tuto návštěvu. Civilní a vojenští představitelé budou hosty očekávat v přístavu a doprovodí je do rezidence.“

Guvernér H. Regnault.

Jakkoliv bylo obyvatelstvo smíšené, nebylo pochyb o jeho pocitech: novinu přijímalo s potěšením. Již od příchodu mohla mise počítat s nejlídnějším přijetím. Nic by nemělo narušit „koncert“ mise. Ostatně její úkol byl přesně určen a sousední kolonie se nemusely obávat nějakých škod nebo újmy na svých právech, ani Němci v Kamerunu, ani Belgičané v nezávislém státě, ani Portugalci v Angole, ani Angličané, trvale si upevňující své postavení v rozlehlých oblastech Střední Afriky.

Libreville je možno nazvat současným hlavním městem Francouzského Konga již od roku 1844. Bylo postaveno na severním břehu ústí řeky Gabonu a rozprostíralo se na dolní a horní terase, které zaštiťovaly na severovýchodě 200 metrů vysoké hory Bouet a Baudin. Ústřední část města se nazývala „Rovina“. Uprostřed ní stála nápadná budova rezidence.

Dosavadní růst města dával předpoklad, že se město bude dobře vyvíjet i v budoucnosti. Již nyní se město rozkládalo na více než 7 kilometrech podél břehu a během několika let se počet obyvatel zdvojnásobil a počet bělochů a Senegalců převýšil 3.000. Město získalo na důležitosti také umístěním vojenského velitelství a sídla guvernéra. Denně jeho význam stoupal. V pustině, která město obklopovala, se ve stínu stromů množily bambusové chýše Mpoguů, nádherné kokosovníky a olejové palmy. Katolická misie, založená v ústí řeky Gabonu, vychovávala víc než 200 dětí. Učila je řemeslům a hlavně francouzštině a esperantu, protože právě jazyky umožňovaly rozvoj vztahů mezi městem a vesnicemi ve vnitrozemí. Na jihovýchodě v Baraka, jiné zařízení vyučovalo francouzštinu jako oficiální jazyk. Díky svému umístění při ústí řeky se Libreville mohlo stát přirozeným překladištěm pro celou oblast a rozhodujícím místem na cestě k řece Ogooue, která ohraničovala severní část konžské kolonie.

Mise si nemohla přát lepší počasí, než jaké bylo při jejím příjezdu. V září je teplo ještě snesitelné. Mnohem víc by bylo problémů ve vnitrozemských místech uprostřed nedozírných rovin, kde žijí různé domorodé kmeny. Zde v Libreville vane alespoň bríza. Svěží mořský větřík osvěžuje vzduch, zejména při přílivu. Několik mráčků sem tam zakrývá slunce a jejich stín se pohybuje nad břehem.

Nepřekvapí, že obyvatelé s chutí plnili žádost guvernéra. Ze všech stran se připravili domorodci a přistěhovalci s ženami a dětmi. Všichni byli nastrojení, aby uctili vzácnou návštěvu z Francie. Domorodci již dávno nechodili po ulicích města nazí. Všichni vypadali dobře ve svých bavlněných, pestrých a různě střižených oděvech. Ženy měly na krku a na ruce stejné masivní, mosazné ozdoby jako v době příchodu bělochů. Jejich ozdoby dosahovaly váhy i 70 kilogramů.

Vojenská posádka dostala rozkaz stát čestnou stráž se zbraní při vyloďování. Z kasáren vyšli důstojníci a vojáci senegalské pěchoty, Laptové a celá konžská milice, skládající se hlavně z Bakaleů a Osiebů. Bylo zde celé osazenstvo katolické misie a také zaměstnanci faktorii z Baraky. Všichni se chtěli účastnit ceremonie, která bude zapsána červeně do kroniky města.

Něco před třetí hodinou, když nastal příliv, začali lidé volat: „Už jedou! Už jedou!...“ Ačkoliv se loď Touat ještě neobjevila, na obzoru byly sotva viditelné první obláčky kouře, které se táhly jihovýchodně a ohlašovaly, že se osobní loď přibližuje.

Parník se rychle blížil. Lidé uviděli francouzskou vlajku na stožáru. Již nebylo pochyb, že se jedná o Touat, pravidelnou poštovní loď Marseille – Dakar – Libreville.

Loď nesledovali jen zvědavci, ale mnoho kolonistů čekalo na zprávy z Francie, Německa, Belgie, Portugalska. Netrpělivě očekávali dopisy zejména lidé, kteří žili roztroušeně v této rozlehlé zemi ve faktoriiích na březích řeky Ogooue a Konga. K těm, kteří sem nepřišli, se dostanou zprávy až po týdnů i déle, třebaže v poslední době se pošta již značně zrychlila.

Librevillská zátoka se rozprostírá na severu od mysu Joinville až na jih k výběžku Fougere. Zátoka není dobře přístupná. Široké mělčiny způsobují obtížnou a nebezpečnou navigaci. Mezi mělčinami jsou písčité nánosy od Recherche a Milia, ty chrání záliv před příbojem vodních mas Atlantiku, které se o ně rozbíjí. Cestující na lodi se však nemusí ničeho obávat, loď má kapitána, který dobře zná tato místa, protože se zde plaví již mnoho let. Bez zaváhání loď projíždí a čtvrt hodiny před čtvrtou dává kapitán příkaz spustit kotvu do desetimetrové hloubky.

Libreville nemá přístav. Lodi musí kotvit na rejdě. Bárky dopravují pasažéry a zboží na břeh bez větších problémů.

Guvernér a představitelé města čekali na konci nástupiště z trámů. Ve chvíli, kdy trojbarevná vlajka na Touat zdravila zemi, vlajka na signálním stožáru odpověděla na pozdrav. Chyběly vzájemné výstřely, ale bylo slyšet silné houkání páry, vystřikující v bílých spirálách.

Když loď zakotvila a čluny se spustily na vodu, cestující dorazili ke břehu. První ze člunu vystoupil kapitán a za ním pět dalších osob. Stanuli před guvernérem a kapitán je představil v následujícím pořadí:

- Pan Isidor Papeleu, poslanec departmentu Horní Wienne
- Pan Joseph Denizart, poslanec Dolní Seiny
- Pan André Deltour, stavební inženýr silnic a mostů
- Pan Luis Merly, generální sekretář Geografické asociace
- Pan Nicolas Vanof, delegát Mezinárodní esperantské společnosti.

Guvernér H. Regnault každému představovanému stiskl ruku. Vypuklo všeobecné jásání. Delegace si vyměnila s vítajícími zdvořilostní fráze. Guvernérův proslov byl krátký, ale srdečný, stejně jako odpověď André Deltoura, vedoucího mise francouzské vlády.

„Pánové,“ řekl guvernér, „buďte vítáni jménem Francouzského Konga v naší kolonii. Plně si uvědomujeme, jaký zájem o ni máte. Známe cíl vaší mise, jejíž výsledky budou pro nás přínosné a posílí naše svazky s Francií. Doufejme, že vaše návštěva proběhne k oboustranné spokojenosti. Naši obyvatelé se vám vynasnaží pobyt příjemnit.“

Na tuto řeč odpověděl ing. André Deltour díkem a ostatní se přidali. Zdálo se, že také pánové Papeleu a Denizart měli v úmyslu promluvit jako reprezentanti francouzského parlamentu, ale bylo zřejmé, že v této chvíli toho

nebyli schopni. Jejich bledé tváře a unavené postavy svědčily o tom, že jim cestování lodí nesvědčilo.

Skutečně, po cestě Středomořím mezi Marseille a Gibraltarem, kde moře bylo klidné, se Atlantický oceán choval méně ohleduplně a zejména pánové Papeleu a Denizart to snášeli špatně. Tito dva poslanci byli v pohodě z Marseille do Gibraltarské úžiny, ale skončilo to, když loď zachytila západní vítr, který silně vane z Atlantiku a mete dlouhé vlny od širého moře šikmo proti lodi. Od mysu Spartel do Senegalu nemohl jeden ani druhý obdivovat malebné, rozsáhlé panoráma marockého pobřeží, zelené lesy a také ponuré, opuštěné okraje Sahary. Po prvních zažívacích obtížích následovaly pocity stísněnosti. Pánové leželi roztažení na visutých lůžkách a na palubu vůbec nevycházeli a pevninu neviděli, dokud Touat nezakotvila u rejdy v Dakaru. Člověk by si mohl myslet, že by bylo rozumnější takovou cestu s útrapami vůbec nepodstupovat, ale co by si o svých poslancích pomyslili v jejich volebním obvodu? Poslanci se sami hlásili, aby se mohli zúčastnit této důležité mise a nyní by vystoupili v půli cesty? Jaký by to mělo smysl? Vždyť řada jejich kolegů by si také ráda udělala výlet na několik týdnů za státní peníze, a oni byli vybraní! Ne, jejich cesta v Dakaru nesmí skončit, musí do Libreville, nemohou zklamat svou stranu!

Když Touat opustila Dakar, pánové Papeleu a Denizart zůstali mezi cestujícím do Pobřeží Slonoviny, Grand-Bassam, Dahome a Konga. Příslušníci výpravy, inženýr a geograf byli rádi, protože se obávali fiaska hned na začátku cesty, vždyť poslanci byli vysláni Komorou především proto, aby zjistili poměry v kolonii z pohledu politické budoucnosti.

Naši dva na smrt unavení pánové mohli jen doufat, že v Guinejském zálivu bude plavba klidnější a že mezi mysem Palem a Lopez budou jejich pocity snesitelnější, ale to se nestalo. Náhlý silný vítr narážel od Fernando-Poo a přinutil loď zamířit k východu, aby se vyhnula nárazu na pevninu. Po dvaceti čtyřech hodinách divoké vlny přestaly dorážet a loď se mohla vrátit do správného směru. Pak už za pěkného počasí zakotvila na rejdě v Libreville. Zde se tedy pánové poslanci budou moci trochu zrekreovat v době, která bude potřebná pro přípravu expedice.

Kromě toho, jak se obyčejně stává, se pánové cítili okamžitě lépe, když vystoupili z lodi na pevnou zem a vzdálenost ze břehu na „Rovinou“ zvládli pěšky, na svém oficiálním místě v průvodu.

Obyvatelé Libreville šli za skupinou prominentů. Byli to Evropané i domorodci, běloši i černoši. Ti již byli méně divocí, než v době když Brazza dobýval toto rozsáhlé teritorium, možná nejdůležitější v rovníkové Africe. Provolávání slávy nebralo konce. Byly slyšet třeskoty střel z mušket a karabin. Obláčky dýmu se povalovaly ve vzduchu a ptáci s chvatem opouštěli svá místa.

Guvernér a jeho hosté dorazili se zástupem do rezidence. Jásání trvalo až do podvečera. Hosté byli zavedeni do pokojů a zakrátko jim, byla donesena zavazadla.

Že pánové Papeleu a Denizart si potřebují odpočinout několik hodin, bylo nepochybné, ale nebylo možné se neobjevit u slavnostní večeře a nesedět vedle guvernéra a nevést ceremoniální řeči a neodpovídat na přípitky. To nelze! Připravovali se tedy na večer ve svých pokojích, které byly propojené.

Poslanec Horní Wienne si prohlížel svou postel, zakrytou širokou moskytiérou, v této zemi naprosto nezbytnou.

„Rád bych si lehl...“

„I já,“ odpověděl poslanec Dolní Seiny.

„Ach, strávit celou noc v posteli, která se nehýbá!“ dodal Papeleu.

„A kde se člověk nebudí s nohama nad hlavou,“ dodal Denizart.

Organizace slavnosti byla vynikající. Evropské dámy oživovaly společnost svou přítomností. Dva, tři náčelníci ze sousedních kmenů seděli u guvernérova stolu a vedli konverzaci v esperantu. Menu se skládalo z místních produktů. Zvěřina: zambezské husy na víně s hrozkami, bílé masíčko se zlatavou kůrčičkou vodního ptáka „moganga“, známého svým lahodným masem, antilopí kotlety; ryby: sumci a kapři připravení zvláštním způsobem; zelenina: hrách, hlávkový salát, kuří noha, jamy, melouny, „miumbu“, bataty, zelí, rajčata, červená řepa; ovoce: banány, „sokolobue“ - blumy veliké jako plody kávovníku, zralé v každé roční době, „sakombi“ - maličké fíky, nejchutnější z planých plodů, zlatožluté pomeranče, hroznově chutnající „kikunda“, „mampota“ - švestky lahodné chuti; a konečně nápoje: pivo, víno z Kabe, z Kanárských ostrovů a z Francie. Nutno dodat, že na stole stály květiny, svěží a krásné, květy džungle: krvavé hemanty, strofanty, dristárie, fíkovníky, eritronie, zelené chrpy, gloriozy, stříbřence, „miumbom“, květy které rostou bujně pod paprsky afrického slunce.

Opravdu, mise si nemohla přát velkolepější přijetí. Sympatie, kterými je zahrnuje hlavní město Konga, je bude provázet i v dalších městech a na celém území i u domorodých kmenů.

Jeden z domorodých náčelníků – Razzi, Kazembčan z Kimongu, se obrátil na inženýra Deltoura a projevil přání domorodých kmenů, žijících roztroušeně v jižní části kolonie: „Vážený pane, jménem obyvatelstva jižního Konga vás prosím, abyste zakončil vaši expedici v regionu při jižní hranici. Až opustíte Brazzaville, nejrychlejší cesta bude po řece Zaire do Loangu. Cesta mezi tímto přístavem a Libreville je krátká a snadná. Takto se nebudete muset vracet cestou, kterou jste již prošli.“

Domorodec, který toto navrhoval byl jeden z těch, kteří stojí za poznámku. Byl busundijského typu s inteligentním obličejem, a s takovým mužem mohly francouzské úřady počítat při urychlování civilizace v této krásné zemi. Vyjádřil se přirozeně v esperantu, protože v současné době tento mezinárodní jazyk byl zde ve Střední Africe nejrozšířenější a všichni okolo stolu mu rozuměli. Jen naši dva poslanci museli žádat o překlad, kterého se hned ujal Nicolas Vanof.

Deltour poděkoval náčelníkovi za pozvání a slíbil, že výprava s největší pravděpodobností bude návrh akceptovat.

Hostina skončila kolem deváté vřelými přípitky a slavnost pokračovala s postupným rozchodem hostů. Po posledním stisku rukou s guvernérem se Deltour, Papeleu, Denizart, Merly a Vanof odebrali do svých pokojů.

Když Papeleu vklouzl pod svou moskytiéru, řekl svému kolegovi: „Tak jsme konečně v Kongu...“

„Ano, jsme tady, ale ještě jsme se nevrátili,“ odpověděl Denizart a pomyslně si, že jiná cesta než po moři domů nevede.

Konečně oba upadli do hlubokého spánku, spokojeni, že jsou na pevné zemi.

Kapitola druhá

Francouzské Kongo

Pojednává o dějinách dobývání Francouzského Konga

Skoro půl století uplynulo od prvních kroků odvážných dobyvatelů afrického kontinentu Spekeho John Hannig 1827-1864, britský cestovatel, v roce 1863 objevil prameny Nilu a Granta James Augustus 1827-1892, britský důstojník a cestovatel, kteří 1857-1858 společně dobývali nekonečné prostory Konga. Pokračovali ve výzkumech, které započali Portugalci Almeida v roce 1798 a Graca v roce 1843.

V roce 1876 se do oblasti Konga vypravil sir Henry Morton Stanley 1841-1904, v roce 1871 zde našel pohřešovaného D. Livingstona, prozkoumával střední Afriku, v letech 1879-84 anektoval pro belgického krále Leopolda II. část Konga na lodi Lua-Luba. Za devět měsíců na své cestě od východu k západu urazil 11.663 km. Ze čtyř bělochů, kteří se vydali na expedici se vrátil sám a z jeho 356 lidí jen 115.

V roce 1880 po mírovém jednání mezi dobyvateli a domorodci zabral Savorgnan de Brazza 1852-1905, francouzský námořní důstojník a cestovatel italského původu, jeden ze zakladatelů francouzského koloniálního panství v rovníkové Africe, v r. 1880 zakladatel města Brazzaville a organizátor koloniální správy 1883-98 oblast Mfoa, která po první evakuaci byla brzy obsazena v roce 1883. Toto místo bylo považováno za nejdůležitější opěrný bod z vojenského hlediska pro blízkost velké řeky a Stanley-Pool rozšířená část řeky Kongo, dlouhá 30 km a široká 21 km, nyní na protějšcích březích se nalézají hlavní město Zaire - Kinshasa a hlavní město Konga – Brazzaville. Žilo zde ne méně než 5.000 Ba-lalliů místních obyvatel.

Tato kouzelná země tedy patřila Francii – zcela po právu, protože ji dobyla odvahou a vytrvalostí svých odvážných synů. Mnoho jich padlo na této obtížné cestě při plnění úkolů vyžadující nadlidské síly, v prostředí neuvěřitelných obtíží a při nebezpečí na každém kroku.

Po prvním výzkumu Savorgnana de Brazzy v Západní Africe (1875 – 1877), se objevil v Kongu Stanley *anglický výzkumník (1841-1904)*, již známý svou misí s Livingstonem v jižní části Afriky, s úkolem najít stopy Emina Pachy (1887 – 1889).

Francouzský cestovatel de Brazza se již vylodil v přístavu v Angole, těsně u ústí řeky Ogooué a vystoupil po řece vzhůru. Přistál v Lambarene, v Samkitě, v Samgaladi, navštívil kmeny Okotaa, Apingia a Okandaa v Lopé, založil zde první středisko, francouzský hlavní stan v zemi Adumaů, pobyl nějaký čas v Ngemi – pozdějším Franceville, a pokračoval výzkumem regionu Batekea v severní části země a doplnil výzkum v povodí řeky Ogooué.

V roce 1887 Paul Crampel *francouzský výzkumník (1864-1891)*, který získal od ministra školství pověření pro Západní Afriku, se vydal jako soukromý Brazzův tajemník do Afriky. Brazza byl v té době vládním komisařem pro Kongo.

Když se Brazza musel vrátit do Evropy, Paul Crampel se vydal do Lastourville v doprovodu Biscarrata a Nébouta s kontingentem Adumanců a Loangů a s množstvím levného zboží pro obchod. Lastourville opustil 12.srpna, navštívil zemi Šakeů, Bakotaů a Obambaů, prošel povodím Ogooué a dál řekou Dilo dospěl do Jebe, poněkud severně od rovníku, pokračoval proti proudu řeky Ivindo, přítoku Ogooué, kontaktoval Osiebay, známé významné kmeny Mfany a Papuy, hlučné, lhavé, loupežné, zcela nedůvěryhodné. Po pobytu ve vesnici Bindzoko se svou skupinou, sužovanou horkem a zcela vysílenou, vystoupil na horu Kul, nejvzdálenější bod francouzského území a zastavil 14.ledna u pramenů Ivindo. Tehdy se výprava musela vrátit na západ, protože zaútočili Papuáci. Konečně se dostali po nepředstavitelných útrapách do míst, kde se třepotala francouzská vlajka, k mořskému přístavu.

V dubnu 1890 Paul Crampel podnikl druhou cestu. Lodí dojel do Dakaru a odtud do Libreville, kde přistál 7.května. Pokračoval do Loangu. Přešel s obtížemi dlouhý prales Majombe a dorazil do Brazzaville až 20.srpna. Z tohoto města zamířil na sever a pokračoval proti proudu Konga a vrhl se do povodí řeky Ubangi. Zde expedici stíhaly problémy jeden za druhým mezi kmeny Buzeru a Salanga, kde byl zavražděn výzkumník Musy. Po pobytu v Bangui bylo nutno přejít bystřiny Biri-Ngoma. Crampela a jeho výpravu postihly nemoci. Crampel sám se zmítal v horečkách i za těchto nepříznivých podmínek se přesto výprava vydala z vesnice Bembe do neznáma směrem k jezeru Čad. Cestou se setkala v květnu s místními kmeny Languasi, Dakoa a N'gapu a konečně pak se dostala až k muslimským Snusiům.

V té době se rozšířila zpráva, že Crampel zemřel, stal se prý obětí nelítostných domorodců. Zprávu přinesl jeden z Crampelových druhů Nébout, bývalý velitel přístavu v Rufisque *poblíž Dakaru v Senegal*. Nébout se po marném hledání Crampela obrátil na jih a vrátil se do Brazzaville.

Uplynul víc než rok od startu Crampelovy výpravy k prozkoumání východní části Konga, když Výbor pro Francouzskou Afriku rozhodl vyslat novou misi na dokončení odvážné expedice.

Tímto úkolem byl pověřen Jean Dybowski *francouzský agronom a výzkumník 1856-1928*, který se vrátil z vědecké výzkumné cesty na Sahaře. Místem, které měl prozkoumat byly horní toky řek Kongo a Ubangi. Paříž opustil 9.března roku 1893. V Dakaru přistál 24.března a 3.dubna dorazil do Libreville. Jel jako již dříve Crampel do Loangu a stejně jako on mířil se svou karavanou do Brazzaville, přes Ludima. Z Komba se přeplavil na pirogách na řece N'Džue a první etapu své cesty zakončil v Brazzaville.

Hned po jeho příchodu mu biskup sdělil smutnou zprávu. Tento náboženský hodnostář pobýval v Liangu na soutoku řek Kongo a Ubangi v době, když se Nébout vylodil s dvaceti černochoy a sdělil mu, že Paul Crampel a jeho společník Biscarrat byli Snusii zabiti. Několik dnů poté Nébout dorazil do Brazzaville a o této politováníhodné události vypravoval. Když Crampel zamířil na sever, zamýšlel dojít až k jezeru Čad. Chyběli mu nosiči a potíže byly velké, místa byla nebezpečná. Nébout a Biscarrat zůstali zatím u Dakoaů, kteří je přijali jako hosty. Podle příkazu vedoucího expedice Crampela, který pokračoval dál, se zde mělo čekat na jeho návrat. Nic se nedělo, proto Biscarrat odešel s polovinou pěchoty a zneklidněný Nébout ho brzy následoval. Byl jen dva dny cesty vzdálen od Biscarratova tábora, když se dověděl, že Paul Crampel a Biscarrat byli zmasakrováni v El Kutí.

Přestože počet osob v expedici se zmenšil na 18 pěšáků a třicítku nosičů, Nébout měl v úmyslu pokračovat do El Kutí. Jeho lidé však odmítli, nezbylo než se vrátit nejdříve do Bangui a po řece Kongu sjet do Brazzaville.

Takto se věci měly. Co mohl dělat Dybowski pro Crampela a Biscarrata, kteří již jistě zahynuli? Pomstít se? Bez přemýšlení se Dybowski rozhodl na pochod do El Kutí, najmout rychle jakýmkoliv způsobem nosiče a nastoupit na dělovou loď, která právě dorazila do Brazzaville.

Před touto cestou byla příležitost prozkoumat četná říční ramena Ubangi – M'Bali a M'Poko ze střediska v Bangui a pak ještě vesnici Jonka u kmene Buzeru. 8.října byla expedice připravena, když po 48 dnech byly již prozkoumány řeky Ombella a Kemo. Vše bylo připraveno, nosiči najati, zavazadla shromážděna. 23.října Dybowski opustil Bangui a vyšel po stopách Crampelovy mise.

Expedice se skládala z pěti bělochů, 45 vojáků a 50 nosičů a mířila do Bembe. Již od začátku cesty Dybowski trpěl horečkami, ale pochod nezastavil. 15.listopadu jeho karavana přešla území Dakoaů, kde se bylo možno obávat útoků muslimských Snusiů, kteří zaútočili na Crampela. 22.listopadu dospěla výprava do vesnice Pangula, kde se setkala se Senegalcem uprchlým při masakru v El Kutí.

Krvavé drama se skutečně odehrálo na tomto místě. 8.února ve stejném roce Paul Crampel, kterého nesli v hamaku, opustil se svou družinou El Kutí směrem na sever. Hned při první zastávce napadli Snusiové jeho stan a jeho samého sekerou ze zálohy. Obětí se stal také Biscarrat. Tak podlým způsobem zhytnul neohrožený vůdce francouzské mise.

Od Senegalce se Dybowski dověděl, že se Snusiové potulují po území. Chtěl je ztrestat, aby se pomstil za vraždy a také chtěl hledat ty, kterým se možná podařilo uprchnout a zachránit je.

Vesnice Snusiů byla však ve vzdálenosti asi 20 km. Nebylo by snadné dojít tam s potřebnými silami a bylo by nebezpečné přijít tam a nebýt v přesile. Proto Dybowski, třebaže Nébout byl rozhodnut pochodovat do El Kutí, rozumně odmítl. Bylo rozhodnuto vrátit se do střediska v Bangui. Zůstal pocit bezmoci pomstít se a křesťansky pohřbít ostatky svých druhů.

Dybowski neupustil od svého prvotního záměru. Po návratu do Bangui vybavil proviantem malý parník a remorkér s nákladem různého zboží a s nosiči. Nébout se nalodil 12. ledna, aby se vrátil do Brazzaville.

Jak již bylo řečeno, cílem Dybowského mise bylo nejdříve prozkoumat přístup řekou Kemo, pravým přítokem řeky Ubangi. Za tím účelem Dybowski použil se svými druhy pirogy Banziriů, kteří patřili k jednomu z domorodých kmenů důvěryhodných a také nejvíce inteligentních. V pěti dnech mohl dojet k Uadaům. Provázely ho však obtíže v močálech a postranních ramenech řeky Kemo na území Langusiů a Togbů. Jednal s jejich náčelníkem Krumem a do svého držení převzal část tohoto území, které bylo ještě nezávislé. V takových podmínkách bylo založeno důležité postavení na řece Kemo, nad pátým stupněm severní šířky. S pomocí Togbů postavil rozměrný dům na úpatí hory. Na tomto místě poprvé zavlála trojbarevná francouzská vlajka, s nadějí, že zde bude vlát navždy.

Když byly založeny plantáže rajčat a papají, plodin, které domorodci dosud neznali, mohl být Dybowski spokojen. Vrátil se k Uadaům podle nového itineráře přes území mezi řekami Kemo a Ombella. Výzkum byl skončen, sestoupil do Bangui, kde již byl očekáván francouzským výzkumníkem Maistrem, který měl pokračovat ve výzkumu. Dybowski, zcela vyčerpaný horečkami a zničený únavou, byl nucen opustit Kongo a vrátit se do Francie. Splnil důležitý úkol: dorazil na severovýchodě až k rozvodí řek Ubangi a Šari, která ústí do Čadského jezera.

Osud Crampelovy mise, který měl Dybowski objasnit, byl nyní ve Francii znám. Komisař pro Francouzskou Afriku tedy rozhodl, že další expedice bude více početná a více vybavená. Třetí výpravu vedl Maistre, který se vrátil po dvouletém pobytu na Madagaskaru, a kterého záhadná Afrika silně přitahovala.

10. ledna 1892 se Maistre se svými druhy Clozelem, de Behaglem a de Mézieresem nalodil v Bordeaux. V Dakaru najali velký počet Lptoů. V Loangu v přístavních faktoriích výpravu doplnili čtyřmi sty nosiči a po třiceti dnech pochodu dorazila karavana do Brazzaville. Maistre byl vybaven dvěma dělovými lodmi a byl rozhodnut co nejrychleji dorazit do základny v Kemo.

V Bangui přibral Maistre jako zástupce kapitána jistého Brunache, který již tuto funkci vykonával v expedici Dybowského. Na pirogách dorazil do Kemo po dvanácti dnech, tedy přesně pět měsíců od nalodění ve Francii. Jeho plán byl

následující: ve směru na Bagirmi jít na sever Francouzského Konga až k jezeru Čad, pokud by to nebylo možné, vrátit se po nové, neznámé cestě na západ k moři.

Expedice, kterou vedl Maistre, se skládala ze čtyř Evropanů, eskorty sedmdesáti převážně senegalských vojáků, vyzbrojených karabinami a devítirannými opakovačkami *vynález rakouského generála Alfréda Kropatscheka 1838-1911*. Expedice se vydala na cestu 29.června. Přešli zemi Ndriů, kteří v té době byli pravděpodobně ještě kanibaly. Maistre jednal s jedním z jejich náčelníků a 9.července se dostal do vesnice Amazaga a vrhl se do džungle. Po útěku několika nosičů a průvodců, když docházely potraviny a lov se nedařil, napadli výpravu Mandžiaové, bubnující na válečné bubny. S velkou námahou je rozprášili a 19.července rozbili stan ve vesnici, kde jeho oslabená výprava mohla doplnit zásoby, uprostřed hustě zalidněného prostředí. Ale nebezpečí stále trvalo a během dvaceti dní musela výprava bojovat proti Mandžiaům – divochům, třebaže Mandžiaové jsou stejné rasy jako poklidní Ndriové a Togbové. Konečně se výprava dostala k řece Gribingi, která se vlévá do horní části řeky Šari. Byla zde otázka, zda výprava bude moci dál pokračovat k jezeru Čad. Jen nesnadno přešla řeku a 10.září zastavila u Akungaů, pohostinných a krásných lidí, společenských a mírných. Na celém jejich území byla expedice přijímána velmi dobře. Vedoucí výpravy jednali s jednotlivými náčelníky. 19.září dorazili k Aretuům a podél Gribingi do ústí řeky Vassako, kterou se podařilo přejít 4.října. Saraové je přijali srdečně. Přesto bylo obtížné zásobit se dostatečně potravinami. Konečně 10.října Maistre se svými druhy přešel Bahar-Sara, pak navštívil Dai, Sada, Kumra, Gangara, kde navázal vztahy s lidmi z Bagirmi a úředníky z Bornu na území Tumoků. 7.listopadu se utábořili ve městě Palem, které již navštívil cestovatel *Nachtigal francouzský agronom a cestovatel 1856-1928*. Expedice zamířila k Logone, k jednomu přítoku řeky Šari na území Gaberiů.

Ostatně už nějaký čas nebylo možno doufat, že se dostanou až k jezeru Čad. A protože v plánu bylo počítáno i s touto eventualitou, Maistre obrátil výpravu směrem na západ, k moři. Po velké námaze a nebezpečích, a po vraždě dvou Senegalců se výprava dostala 21.listopadu do města Lai s deseti tisíci obyvateli, na pravém břehu řeky Logone, patřící pod vládu gaberijského sultána.

Expedice opustila město 27.listopadu, ubránila se loupežníkům, přešla Ba-Tennu, postranní přítok řeky Logone, pokračovala na náhorní plošinu, která tvoří rozvodí Nigeru a povodí řek ústících do jezera Čad.

Za vesnicemi Gudumbin a Kagenenga kmene Lakaů bylo nutno přejít odvážně terén bez vody až do vesnice Lanne, kterou Maistre opustil 10.ledna. Před výpravou se otevřela poušť, kterou ohraničovala islámská teritoria. Ve stísnějším vedru vkročila expedice 19.ledna do první islámské vesnice Adamaua. Před nimi se rozprostřelo úrodné údolí Benue, kterým procházela výprava po dobu pěti dnů, aby se pak zastavila ve faktorii Jola.

Tato faktorie byla vzdálená od mořského břehu 400 km. Pro nízký stav vody se nemohl Maistre dál plavit a byl nucen se opět 4.února vydat na cestu v délce jednoho měsíce, aby se mu podařilo dostat do Iby, velkého anglického centra u Benue. Zde se nalodil 4.února a 23.února byla výprava přijata v přístavu Akassa u ústí Nigeru.

Tato cesta dlouhá 5000 km, ze které 1500 km vedlo neznámým terénem, trvala 14 měsíců, takže Maistre se dostal se svou výpravou zpátky až 12.března 1893.

Tak skončil odvážný podnik, který kromě prostoru mezi Longo, Brazzaville a střediskem Bangui, se odehrával mimo hranice Francouzského Konga.

Ano, hlavním plánem, který byl sledován výzkumem této rozlehlé kolonie, bylo spojit Kongo se Súdánem a možná jednou vytvořit velký africký stát, podléhající Francii. Je možno si povšimnout, že severní část byla již prozkoumána expedicí Crampelovou v povodí Ogooue. Co se týče jižního území, to již jiní výzkumníci prozkoumali na svých cestách z Loango do Brazzaville, po cestě která tvoří jižní hranici a slouží jako karavanní cesta. Ve východní části země, přes pokusy proniknout na sever proti proudu Konga a Ubangi, zůstala ještě neprozkoumaná místa, která obývají početné kmeny, v početných vesnicích. Ale v souhrnu, co se týče kmenů ve vnitrozemí, které ještě žijí divoce, se jedná jen o povrchní ovládnutí podle dohadů a z vyprávění účastníků obchodních karavan, kteří navázali styky s místními náčelníky. Je možno říci, že oficiální dokumenty geografům ještě chybí.

Za hranici Francouzského Konga je možno považovat na severu německý Kamerun, na jihu portugalskou Angolu, kterou rozděluje veletok a jeho hlavní přítok na nezávislé Kongo, které přešlo před několika lety pod autoritu belgického krále s hlavním městem Leopoldville. Je nutno vzít na zřetel počet domorodých obyvatel a nejen usedlých, ale i nomádů s koncentrací od dvou do pěti tisíců osob. Počet Konžanů roztroušených v tomto africkém území je odhadován na ne méně než jeden milión.

Tedy po misi inženýra Deltoura, pokud by se zdařila, by měla zmizet na mapách bílá místa a výzkum tohoto rozsáhlého území by byl kompletní. Současně by se definitivně vyřešila otázka, zda poslat reprezentanty Konga do senátu a parlamentu, podobně jako z jiných kolonií. To bylo úkolem našich dvou poslanců, přijatých do expedice a ti nebudou šetřit námahou, aby splnili svůj úkol.

V tomto čase byly nejdůležitějšími městy v Kongu Libreville, Lastourville, Francville a Brazzaville. První při ústí Gabunu, poslední na břehu velké řeky, ostatní dvě ve vnitrozemí.

Podle rozhodnutí Deltoura a jeho druhů se nebudou vracet cestou mnohokrát prošlou mezi Loango a Brazzaville. Z Libreville expedice přejde povodím Ogooué a zamíří na jihovýchod, aby dorazila do Lastourville a Francville. Odtud po řece Alima budou pokračovat k soutoku s Kongem, po

kterém se dostanou do Brazzaville a konečně pak se uskuteční cesta z Loanga podle prosby kazembského náčelníka Razziho, kterou slíbili splnit při večeři u guvernéra.

Jistě, tato cesta byla snadnější oproti Crampelově a Dybowského, Maistrehu a dalších, kteří riskovali svůj život. Přesto ještě nebylo dostatek zkušeností, klima bylo nepříznivé a cesta nesnadná a také nebezpečná pro nenávisť některých domorodých kmenů. Plán byl však postaven velice promyšleně. Deltouovi a jeho druhům nechyběla ani energie, ani odvaha a vytrvalost. Jistě splní čestně svou odvážnou misi.

Kapitola třetí

Vůdce a jeho druhové

Misi vypravenou pod záštitou a s pomocí francouzské vlády vedl pětatřicetiletý André Deltour, stavební inženýr mostů a komunikací, jeden s nejúspěšnějších absolventů Polytechniky, který již úspěšně vedl podobné mise v Súdánu a v Indočíně, vypracoval pro tyto země nové plány a prozkoumal území do této doby neznámá pro obchod a průmysl. Voják a současně vědec s pevným zdravím, vzdorující nepříznivému klimatu, které se často stávalo osudným pro mnoho výzkumníků, s neochvějným sebevědomím, čelící všem překážkám, se silnou duševní energií, vítězí v každé situaci, s odvahou již mnohokrát prokázanou, byl prototypem chrabrych pionýrů, kteří značně rozšířili zeměpisné objevy devatenáctého století. Jistě, u úkolu, který nyní stál před Deltoidem - navštívit již prozkoumané oblasti, se neočekávalo nadměrné nebezpečí ani přílišné problémy. Přesto, během expedice by se mohly vyskytnout potíže, které by vyžadovaly okamžité řešení vedoucím výpravy nejen hlavou, ale i rukama; ale Deltouovi druhové mohli mít k němu naprostou důvěru.

Muž střední postavy, tvrdohlavý, s krátkými, hustými, kaštanovými vlasy, s knírkem do špičky, s vysokým a hladkým čelem, s výrazem shodným s názory rozhodného člověka, s pronikavými očima s nehnutým obočím, širokými rameny a klenutým hrudníkem, silné konstituce, fyzicky a duševně velmi odolný k životním zkouškám a únavě, vybavený pevným přesvědčením, že nic ho nemůže překvapit nebo udivit, střídmy v řeči i výrazech – takový byl Deltour, vedoucí mise poslané do Konga krátce načrtnuto. Ministr nemohl vybrat lépe, vezmeme-li v úvahu oba cíle výpravy: politický a hospodářský.

Luis Merly - sekretář Zeměpisné společnosti, milovník dalekých výprav, nebyl starší pětadvaceti let; byl to řádný chlapec, vytrénovaný všestrannými tělesnými cvičeními, jízdou na koni, na kanoi, na kole, míčovými hrami, tenisem, fotbalem. K jeho vybavení patřilo jízdní kolo a on určitě najde

příležitost jak ho použít, pokud najde jen trochu schůdnou cestu a bude se chtít dopravit rychle na nějaké místo. Mimořádně odvážný, svou odvalu bude musít krotit. „Jestliže si pomyslím,“ říkával, „že bych našel sjízdnou cestu na těch bezkonečných rovinách ve vnitrozemí, kde budou jednou jezdit auta stočtyřicetikilometrovou rychlostí, začnu litovat, že žiji o půl století dříve, anebo že se nenarodím o půl století později.“

Samozřejmě, Luis Merly byl jak možno nejlépe obeznámen se zeměpisnou charakteristikou země, přírodním bohatstvím, se situací v různých kmenech a s domorodými zvyky. Znal vše o předchozích výpravách Crampela, Dybowského a Maistra a dalších, kteří dobývali tuto zem během posledních padesáti let a přispěli k odhalení tajemství této části Afriky, která se stala již definitivně francouzskou kolonií.

Pan Isidore Papeleu byl poslancem za department Wienne a pan Joseph Denizart byl poslancem departmentu Seine. Prvnímu bylo čtyřicet dva let, byl vysoký dlouhán, kostnatý, hubený, s prošedivělými vlasy, ale s bradkou a kníry dosud černými, bez použití jakékoliv moderní kosmetiky. Jeho krátkozraké oči potřebovaly cvikr na čtení a psaní, ale vůbec ne, aby se čestně zhostil svého úkolu.

Druhý se nemohl rovnat svému druhovi výškou, postrádal vzhledem k prvnímu alespoň šest coulů a kromě toho měl vystouplé břicho. Jestliže si tito pánové byli něčím podobní, pak to bylo dobré zdraví a živý temperament. Byli prostě schopní vydržet útrapy během expedice pod vedením inženýra André Deltoura.

Ale jestliže tito dva reprezentanti si fyzicky nebyli vůbec podobní, jejich charaktery měly společné prvky, kterými se velmi podobali. Již od jejich příchodu do parlamentu je pojilo blízké přátelství, žádné vnější poměry je nemohly ovlivnit a žádné rozdílné názory nemohly narušit jejich přátelství. Nebylo také důležité, že jeden pocházel z departmentu Wienne a druhý ze Seine, jeden s krví normandskou, druhý limogeskou. Byli již deset let Pařížany jak jen bylo možno, aby zcela nezanedbali zájmy svých voličů. Je nutno dodat, že tito voliči nikdy neměli důvod si na své poslance naříkat, protože poslanci jim byli nápomocní, pozorní a věnovali se svému mandátu vždy s plným nasazením. Opravdu, kvůli své vrozené přístupnosti a věrnosti k aktuální vládní politice, neměli protivníky v žádném politickém táboře. Jestliže by měli dostat nálepku jednoho z bezpočetných názvů z parlamentárního slangu – konservativní, pokrokový, nacionální, radikální, radikálně-socialistický, socialistický - bylo by nutno nazvat je: provládní. Ano! Isidore Papeleu a Joseph Denizart byli provládní vždy a všude. Nediskutovali, nepřeli se, nikdy nevystupovali na parlamentní tribunu, hlasovali podle pravidel a nikdy nechyběli, aby podpořili svým bílým lístkem oficiální většinu. Byli v základě zdatní, připravení k službě a nepáchali škody, které se ve velkém počtu dějí v různých parlamentech.

Již mnoho let byly „mise“, jak se říká, v módě. Poslanci se jich rádi zúčastňovali. Noviny tyto cesty neuctivě nazývaly „cesty za princezniny peníze“

a ačkoliv pokladnice této velkodušné a šlechetné dámy nebyla vždy plná, tyto „výlety“ se uskutečňovaly trvale za podmínek velmi příjemných pro účastníky: přeprava ve speciálních vlcích, plavba na státních lodích, pompézní přijetí v navštěvovaných místech a čestná vyznamenání. Ale opravdu, z takových cest vyplývaly nezanedbatelné výhody a zisky pro veřejné blaho.

Právě africký kontinent – Alžír, Egypt, Tunis i Maroko – byl cílem takových cest, a o pozvání účastnit se usilovali mnozí senátoři a poslanci. Ve Francouzském Kongu se měla uskutečnit návštěva především v hlavních městech a domorodých vesnicích. Ostatně se nejednalo jen o zkoumání země z pohledu zeměpisného, etnického a ekonomického, ale také, jak již bylo řečeno, o posouzení otázky, zda by mohla kolonie vyslat svou reprezentaci, jako ostatní kolonie, do francouzského parlamentu. Tuto záležitost bylo třeba ohodnotit.

Již nějaký čas tedy Isidore Papelau a Joseph Denizart pracovali na plánu přihlásit se na podobnou misi: „Muselo by být příjemné účastnit se jako oficiální člen odborné komise,“ rád opakoval poslanec z Dolní Seiny, „když se nemusí člověk starat o tisíc maličností během cesty.“

„Myslím, že bychom se měli o tom bavit především s ministrem,“ navázal poslanec Horní Wienne.

„A ten nás ochotně přijme,“ tvrdil Isidore Papeleu. „Vždyť se právě minule mluvilo o plánované expedici do Francouzského Konga!“

„Nejzajímavější země svou polohou a svými obyčejí!“ vykřikl Joseph Denizart. „Obyvatelstvo, naši kolonisté a domorodí náčelníci mají zájem být reprezentanty v parlamentu. To by se měl provést velmi podrobný průzkum, který by se měl porovnat třeba s Alžírem. K tomu je nutné, aby účastníci mise navštívili různá města a kontaktovali početné kmeny, které tam roztroušeně žijí. Účast více poslanců nebo senátorů se mi zdá naprosto potřebná!“

„Také si to myslím,“ odpověděl Isidore Papelau, „obzvláště, když se dají očekávat i všelijaká nebezpečí!“

„Bez váhání se jim postavíme!“ prohlásil odvážně Joseph Denizart.

A oba hned ve svých představách vycestovali a rozeběhli se po širých rovinách Konga, ponořili se do džungle, na pirogách zdolávali toky řek a dostávali se do vnitrozemí peřejemi velkých řek a postranními přítoky a úspěšně plnili plán mise pro dobro Francie a slávu expedice.

A tak se stalo, že na svou naléhavou prosbu u ministra obchodu a s jeho souhlasem, byli jmenováni do mise organizované André Deltourem.

Stejným způsobem, jako byli jmenováni ministrem Isidore Papelau a Joseph Denizart, zkoumat zemi z politického hlediska, byl povolán Nicolas Vanof, člen Touring-Club (*organizace založená v roce 1890 pro podporu turismu. V měsíčníku Touring-Clubu byla od dubna 1901 rubrika kurzu mezinárodního jazyka*) a současný delegát UEA, *Universala Esperanto Asocio, která byla založena v létě 1905 ve francouzském městě Boulogne-sur-Mer.*

Nicolas Vanof byl třicetiletý Rus, příjemný, okouzující, spontánní člověk, zapálený propagátor mezinárodního jazyka. Sotva je možno si představit

s jakým zápalem se tento apoštol (dalo by se to tak říci) věnoval dílu doktora Zamenhofa a jak se mu dařilo rozšiřovat ho mezi Slováky v závodě s Cartem, de Beaufrontem, Delfourem (*zde autor ponechal prázdné místo, zřejmě pro další jména*) a dalšími adepty, kteří usilovali o usnadnění kontaktů mezi národy nového a starého světa. Jak je známo, esperanto již několik let proniká do dalekých území Rovnickové Afriky a prospívá civilizaci a obchodu.

Je nutno slyšet Vanofovo nadšení, které při jeho cestách v různých zemích Evropy, upoutává množství posluchačů. Jeho přednášky následují jedna za druhou, jeho zanícená výmluvnost v ruském, francouzském, německém a anglickém jazyce a také v esperantu, které je stále víc a víc rozšiřováno, mají úspěchy.

„Ne, pánové,“ Vanof často opakuje svým příjemným, sonorním hlasem, nejedná se o jazyk, který zapadne po několika marných pokusech o rozšíření jako se to stalo volapüku (*umělý jazyk postavený na bázi germánských jazyků Němcem Schleyerem 1880, pro svou komplikovanost a nesnadnost byl brzy opuštěn*), srovnání volapüku s esperantem není možné! Dílo doktora Johana Schleyera je nevhodné! Aby bylo možno dát světu idiom přístupný každému, je nutno být filologem, doktor Schleyer byl jen polyglotem! Když vybíral nejznámější kořeny slov, řídil se jen svou tvrdohlavostí, zejména u přípon chyboval, obměňoval je tak málo, takže jejich vzájemné složení se stávalo nereprodukovatelné. Pochopte ho jen v momentě, kdy se rozhodl pojmenovat svůj výtvar volapük ve své nové řeči! Jak postupoval? ... „vol“ pochází z anglického „world“- svět a také „pük“ pochází z angličtiny „speak“ a znamená mluvit – tedy „světový jazyk“. Nu, takové složeniny jsou možná vhodné pro anglosaské jazyky, ale románsky mluvící jazykové skupiny tomu nerozumějí. Co je tedy nutné pro mezinárodnost, která si troufá proniknout do nejbližších koutů naší planety a její význam budou všichni přirozeně chápat? U esperanta je tomu jinak, vy kteří mě posloucháte, mi rozumíte, jako bych skoro mluvil vaším jazykem, protože esperanto se skládá ze slovních kořenů z různých jazyků. Nevysvětluje to snad, že během posledních dvaceti let má esperanto úspěch na starém i na nových kontinentech? Víte, že jím mluví plynule, pokud bychom se zmiňovali jen o Evropě, v Rakousku, v Maďarsku, ve Švýcarsku, v Německu, v Anglii, ve Francii, v Čechách, v Bulharsku, v Dánsku, ve Finsku, ve Švédsku, ve Španělsku, v Itálii, v Holandsku, v Rusku, na Moravě, v Portugalsku, v Turecku... Představte si, že esperanto přešlo bez námahy moře! Jeďte do Ameriky, do Afriky, do Oceánie a všude tam najdete esperantisty, kteří vám budou rozumět. Esperanto je spolehlivý a nejrychlejší civilizační prostředek!“

Tak se vyjadřoval Nicolas Vanof: „Skutečně, proto aby byl jazyk mezinárodní, nestačí, aby byl takto pojmenován.“

Toto také obsahuje motto brožury doktora Ludvíka Lazara Zamenhofa, který se narodil v gubernii Grodno v Ruském impériu ve městě Bialystok. (L.L.Zamenhof 15.12.1859-14.4.1917. Jeho otec byl profesorem jazyků. V dětství Ludvík Zamenhof ovládal ruštinu, polštinu, němčinu, a francouzštinu. Později studoval celkem ještě

osm dalších jazyků. Rodina se přestěhovala před jeho nástupem do gymnázia do Varšavy, kde studoval latinu a řečtinu. V Moskvě studoval lékařskou fakultu a v roce 1885 získal doktorát ve Varšavě. V páté třídě gymnázia při studiu angličtiny si uvědomil fakt, že v jazyce nejsou nutné různé gramatické tvary. Začal pracovat na první primitivní formě „mezinárodní řeči“ kterou publikoval až v roce 1887). Ve městě bylo obyvatelstvo pestré – Rusové, Poláci, Němci a Židé a mluvili svými čtyřmi jazyky v politováníhodném zmatku, takže se nedokázali řádně dorozumět. Právě to přivedlo Zamenhofa na jeho geniální myšlenku.

První vydání jeho knihy začíná zajímavou předmluvou, která vysvětluje výhody mezinárodního jazyka, a požadavky, které jsou nutné splnit k vyřešení problémů a také popisuje způsoby jakými to lze učinit. Následuje několik citátů v próze a ve verších, dále pravidla esperantské gramatiky a také slovník devíti set slovních kořenů.

Tato brožura byla též publikována ve speciálním časopise vášnivého adepta esperanta – Luis de Beaufronta, ředitele vlivné propagační revue.

Je nápadné, že výuka esperanta nepředstavuje obtíže pro výslovnost a pro paměť. Místo učení, člověk jen do sebe jazyk nasává, dá-li se použít takový výraz. Po deseti lekcích jsou žáci schopni spolu konverzovat. Objevila se brožura s názvem: „L'Espéranto en dix leçons“, *Esperanto v deseti lekcích*. Není překvapivé, že jazyk ovládá nyní v celém světě víc než sto milionů adeptů. Nezapomeňme, že nový mezinárodní jazyk může děkovat svému rychlému pokroku organizaci Touring-Clubu de France a jeho trvalému povzbuzování dalším vydáváním publikací a všestrannou pomocí.

Zejména je nápadné, jak je esperanto jednoduché, pružné, libozvučné, vhodné stejně pro tvorbu v próze jako ve verších. Dokáže vyjádřit všechny myšlenky i ty nejjemnější city duše. Svými prvky je ideálním mezinárodním jazykem. Vůdčí myšlenka, kterou byl veden zakladatel, bylo vybrat jazykové kořeny v porovnání k jejich mezinárodnosti, téměř jakoby světovým hlasováním.

Ve vztahu k výslovnosti, aby byla přístupná pro každého, doktor Zamenhof pečlivě zkombinoval fonetiku s ortografií výběrem mezinárodních prvků.

Mohlo by se namítat jen to, že Švédové a Rusové mají jazyk víc vzdálený esperantu, co se týká výslovnosti než jiné evropské národy. Musí se více namáhat než románské a anglosaské národy. Přesto má esperanto takové praktické využití, že Rusko zaujímá první místo v počtu svých esperantských adeptů a druhé místo zaujímá Švédsko.

Esperanto již hluboce zakořenilo ve všech zemích. Hrdě se může říci: Francie věnovala největší příspěvek k tomu, že již neexistuje území, kde by se nenašel esperantista.

Takové výsledky již dosáhli zapálení propagandisté esperanta a my se musíme vrátit k jejich významnému pokroku v rovníkové Africe, kam delegát Touring-Clubu, Nicolas Vanof přišel prozkoumat tento pokrok poprvé do důležité kolonie Francouzského Konga, s očekáváním rozšířit svůj výzkum

směřující k osamostatnění Konga, pod vlivem inspirace „Belga Sonorilo“ – esperantského časopisu *vydávaného v Belgii 1902-1914*.

Přítomnosti nadšeného apoštola mezinárodního jazyka není proč se divit a není ani překvapivé, že již na lodi Touat mezi Marseille a Libreville *nynější hlavní město Gabunu* se mluvilo hlavně o otázce esperanta. Inženýr André Deltour a Luis Merly byli nadšeni a hned se začali učit jazyku, který jim bude velmi užitečný během plánované expedice. S takovým zaníceným učitelem byl jejich pokrok skutečně rychlý a dosahovali dobré výsledky. Během dlouhé cesty mohl Vanof svým žákům vložit do paměti principy esperantské gramatiky a vytvořit základy jejich slovní zásoby, takže při přistání již mluvili tímto jazykem jako svým vlastním.

I jiní cestující na lodi, průmyslníci a obchodníci, jedoucí za svým uplatněním v Kongu, využili příležitost naučit se jazyk, který by jim mohl pomoci v jejich aktivitách. Bylo to, jakoby jela školní třída ke břehům Západní Afriky. Opravdu, ačkoliv ne všichni na lodi Touat byli zasvěcení do tak snadného a logického esperanta, nechybělo málo, aby to byli všichni. Sotva by někoho překvapilo, že kapitán při přistávání dává příkazy v esperantu, v jazyku obchodníků, který se později stane i jazykem námořníků.

A proč tedy, poslanec Dolní Seiny a poslanec Horní Wiene nepatřili k početným a výborným žákům Nicolase Vanofa?

Za prvé je nutno podotknout, že moře nebylo příznivé pro Isidora Papelau a Josepha Denizarta. Během cesty, kdy Touat proplula Gibraltarem, mohli oba jen zřídka opustit svou kabinu a pokud ano, tak jen v politováníhodném stavu. Je jisté, že by nemohli mít radost ze studia esperanta, stejně jako z jídla v lodní jídelně. Nepozřeli by lekce profesora Vanofa stejně jako jídla, jakkoliv výborně připravená lodním kuchařem: mozek i žaludek by jistě odmítly. Proto při příjezdu do Libreville žádný z obou vážených poslanců nerozuměl jazyku doktora Zamenhova víc, než když odjížděl z Marseille!

A ostatně, proč nepřiznat, že nikoho z těch dvou ani zvláště nelákalo učit se esperantu. Patřili totiž k těm dobrým Francouzům, kteří možná byli až příliš vlastenci na to, že pokládali svůj rodný jazyk za jazyk převyšující všechny jazyky ostatní a dostatečný za všech okolností; pravděpodobně by využili všech svých schopností, aby se lekcím profesora Vanofa vyhnuli; na kurs nepomyslili, ani po vkročení na půdu Afriky. V tomto okamžiku měli jen jednu starost: jak se v prvních dnech osvěžit z únavy po cestě lodí.

Přesto, během pobytu v Libreville se jim zdálo vhodné mírnit svou neústupnost. A protože Nicolas Vanof je nepřestával ujišťovat jak hodně bude znalost esperanta užitečná pro expedici, odpověděli: „Dohodnuto... Máme stejné mínění, když jsme neměli možnost na lodi, mohli bychom něco získat z vašich lekcí... Ostatně, vy umíte ten jazyk, pan Deltour a pan Merly také, tedy my budeme stále s vámi a to znamená jako bychom ho už sami uměli!“

„Ale,“ poznamenal Nicolas Vanof, „může se leccos přihodit a vy budete nuceni sami mluvit...“

„Nu, bude stačit, když budeme umět několik slov z hlediska dotazů,“ prohlásil pan Isidore Papelau.

„A několik slov z hlediska odpovědí,“ dodal Joseph Denizart.

Tak tedy dva kolegové měli pouze motiv si zapamatovat v esperantu: „kiel vi fartas?“ a „mi multe dankas vin!“

S těmito sedmi slovy, jak tvrdili, mohou objet celou Zemi.

Kapitola čtvrtá

Poslední přípravy

Území Francouzského Konga nemá příliš různorodý terén. Rozměrné, skoro pusté roviny, vyprahlé, spálené tropickým vedrem se střídají s hlubokými houštinami džungle, kde procházející zastiňují koruny rozložitých stromů před ostrým sluncem. Tu a tam se objevuje několik kopců, kde u úpatí vyvěrají vodní prameny, které jsou v letním období téměř suché, ale v období dešťů zaplňují až po okraj koryta potoků a řek.

Kromě toho se území rozděluje na dvě velké části, na povodí řeky Kongo v jižní části a povodí řeky Ogooué na severu. Na celém území ještě chybí přístupové cesty a dopravní prostředky, takže se obchod může uskutečňovat jen pomocí karavan, které vychází z Loangu nebo z Libreville a je třeba dlouhých měsíců k překonání vzdáleností mezi mořským pobřežím a východní hranicí.

V době, kdy mise inženýra André Deltoura končila své přípravy k cestě, stály před ní stejné obtíže jako za časů Brazza, Crampela, Dybowského a Maistreho, kteří se vrhali do neznámého dobrodružství. Bylo nutno jednat stejně, jako první výzkumníci. Pomýšlet na koně, kočáry nebo jakékoliv primitivní dopravní prostředky nebylo možné, protože cesty a také pastviště chyběly na celém prostoru území. Expedice se svou karavanou půjde pěšky do nitra země, po etapách projde prales a roviny, bude vystupovat, nebo sestupovat po vodních tocích na pirogách domorodců, nebo na parničích a dělových lodích, které více méně nepravidelně udržují dopravní spojení na Kongu a Ogooué a jejich přítocích.

Pochopitelně, André Deltour a Luis Merly již prostudovali nejčerstvější dokumenty a výzkumy, které před nimi již zpracovali neohrožení dobyvatelé v této důležité africké kolonii. Především se postarali o zajištění bezpečnosti výpravy na tak dlouhé cestě uprostřed ne zcela podřízených, ještě divokých kmenů, a zajistili proviant, protože nebude možné zajistit výživu jen lovem zvěře a ryb.

Tedy z kolika účastníků se skládala výprava, nepočítáme-li André Deltoura a jeho čtyři druhy? Guvernér H. Regnault připravil pro expedici vojenskou eskortu. Ta čítala 40 senegalských a laptooských pěšáků, pod komandem dvou seržantů Trosta a Césaire. Ti pocházeli z Francie, jeden sedmadvacetiletý a druhý třicetiletý, byli známými africkými vojáky a sloužili již v kolonii více let, byli dobře přivyklí klimatu, pohotoví a velmi pracovití, dobře si věděli rady, opravdu schopní k vedení skupin domorodců, s vytrvalostí a s obětavostí, se kterou mohli jejich nadřízení počítat.

Schopní pěšáci byli vybráni z nejlépe vycvičených a disciplinovaných lidí do speciální skupiny, která byla ozbrojena na rozkaz ministra pro kolonie, když bylo nutno utvořit eskortu pro Dybowského. Jejich uniformy se skládaly

z kazajky z tmavého sukna, kalhot z hrubé látky se širokými flanelovými šlemi a z bavlněného prádla. Na hlavě čapka „šaši“, jejíž střepec visel až na ramena.

K uniformě patřila, stejně jako u všech druhých výprav, zbraň nutná k obraně při setkání s některými kmeny, které ohrožují karavany, zejména ve vnitrozemí. Senegalcí byli ozbrojeni puškami „Kropaček“ s bodákem, krátkou šavlí a malou sekerkou. Na zádech batoh, u pasu pouzdro na bodák a náboje.

Tito mužové pod vedením seržantů Trosta a Césaire, cvičení mnoho měsíců v pochodech v okolí Libreville a ve střelbě, byli skutečně zruční střelci. Ostatně byli vybráni z nejlepších vojáků garnizony a byli zaručeně zdatní a věrní. Mnozí z nich již projevili své schopnosti v dřívějších výpravách.

Účastníky mise doplňovala šedesátka nosičů naverbovaných na místě. Tito domorodci, nebyli placeni penězi, ale zbožím a měli za úkol přenášet v karavaně materiál, osobní zavazadla a hamaky s bělochy, kteří pro nemoc nebo únavou nebyli schopni pochodovat. Hamaky nesli čtyři domorodci, dva vpředu a dva vzadu. Materiál se skládal z balíků zboží a mnoha beden s potravinami pro stovku lidí v suchém území mezi vesnicemi od sebe značně vzdálenými.

Zboží bude prodáno, nebo vyměněno s domorodci, jako dar nebo platba. Skládalo se z bílých a červených kousků látek, velmi oblíbených mezi Konžany, z nožů, zrcátek, zlacených jehel, měděných vláken a bohatého sortimentu nejrůznějších věcí.

Potraviny byly omezeny na soudky se slaninou, krabice s masovými konzervami a sušenými rybami. Počítalo se s lovem v lesích a na náhorních plošinách a také s rybařením, protože v této sezóně rovníková horka ještě nevysušila vodní toky.

Po několik dnů v Libreville André Deltour a Luis Merly pozorně kontrolovali přípravu karavany. Poučení příklady svých předchůdců a znalostí obtíží na cestě, nechtěli nic nechat náhodě, nechtěli, aby je něco překvapilo. Ačkoliv mise má k přežití kolonie ty nejlepší podmínky, je nutno počítat s únavou, s chyběním některých zcela nutných věcí a také s nebezpečími uprostřed bojových kmenů i s útoky muslimů ze severovýchodu. Také zde docházelo k loupežím na tom rozsáhlém území, kde často je vzdálenost mezi vesnicemi 60 km. Ostatně, guvernér Libreville byl inženýrovi Deltourovi k dispozici svými přesnými dokumenty, které měly usnadnit jejich riskantní úkol. Kromě toho, díky guvernérově pozornosti byla expedice doplněna důvěryhodným průvodcem.

Tento průvodce patřil ke kmenu Bakotaů, kteří obývali území Ogooué východně od Libreville. Asi třicetiletý Linvogo byl svým původem přivyklý klimatu v kolonii, byl silný, zdravý, odvážný a oblíbený pro svou inteligenci; H.Regnault již mnohokrát použil jeho služeb a nikdy si nemohl naříkat na jeho věrnost. Proto již několik měsíců Linvogo patřil k personálu rezidence a dostával plat z koloniálního rozpočtu. Ačkoliv nemluvil všemi velmi rozdílnými dialekty (idiomy), které používají místní kmeny, znal ale alespoň základy

konžského jazyka. Je vhodné dodat – Nicolas Vanof to vyslovil velmi spokojeně – esperanto byl jazyk, který znal.

Přípravné práce zajímaly jistě i dva kolegy z Bourbonského paláce *sídlo francouzského parlamentu*, přesto ponechávali všechny podrobnosti na vedoucím expedice. Vždyť vlastně víme z jakého hlediska mají zkoumat zemi: zda má konžskou kolonii reprezentovat v parlamentu černý poslanec? O tom budou muset pan Isidore Papeleu a Joseph Denizart zformulovat zákon. Jejich zjišťování již započalo v Libreville. V komoře a v senátu již byli a jsou autentičtí mulati a čistokrevní černoši. Proč tedy Loangové, Bakotaové, Adumaové, Batekeové, Pauenové by nemohli být reprezentováni svým barevným kandidátem, nejenom politicky, ale i společensky.

Jaký názor na to měli poslanci Horní Wiény a Dolní Seiny? Odpověď je jednoduchá: absolutně žádný! Oni uváží, oni uvidí, oni prostudují, oni prokonzultují, oni prodebatují problém ze všech stránek. Oni zorganizují i konference v hlavních městech kolonie – konference různých názorů, přístupné každému, kdo bude vybrán. Přesto, co se týká Libreville, tam guvernér H. Regnault a civilní a armádní instance nesouhlasili s rozšířením hlasovacího práva různým konžským kmenům, žijícím roztroušeně v zemi.

Velmi pravděpodobně, v hloubce své duše si oba kolegové myslili, že volební právo bude povoleno jen Evropanům žijícím v Kongu. Ale jako odpovědní činitelé uzavřou svá zjištění až po náležitém zjišťování v terénu, protože jejich mise navštíví postupně všechna důležitá centra v kolonii.

Přesto Isidore Papeleu řekl H. Regnaultovi: „Proč bychom museli vylučovat všechny domorodé kmeny?“

„Proč? Civilizace sice v zemi je na postupu,“ odpověděl guvernér, „ale dosud ne dost silně pronikla do usedlých a nomádských kmenů a zdá se, že většina domorodců není připravená, aby mohla přijmout volební právo.“

„Ale,“ namítl Joseph Denizart, „copak se tak již nestalo v jiných francouzských koloniích, na Antilách, v Indočíně a na africké půdě v Senegal?“

„Jistě pánové,“ prohlásil H. Regnaut, „ale v těchto koloniích existuje určitá střední společenská vrstva, která ještě neměla čas se vytvořit v Kongu. Sňatky mezi Evropany a domorodci ještě nejsou časté, prakticky žádné na celém území, nejsou zde žádní míšenci černé a bílé rasy, kteří existují zejména v Americe.“

„Vaše úvahy jsou správné, pane guvernére,“ odpověděl Isidore Papeleu, „ale je pravděpodobné, že budeme muset čelit mnoha požadavkům na volební právo.“

„Pravděpodobně. Pane poslanče, povšimněme si, že Alžír je již sedmdesát let francouzskou kolonií, nežijí tam kanibalové jako v Kongu, přesto pět miliónů arabských obyvatel nemá žádného reprezentanta v parlamentu.“

„Nu,“ zakončil Joseph Denizart, „budeme téma vážně studovat a hlášení na základě našich osobních dojmů, připravené s náležitou pozorností předložíme vládě k této závažné otázce.“

Guvernér Regnault dodal: „Během mise se setkáte se všemi důležitými kmeny v kolonii. Budete mít možnost pozorovat jejich zvyky, proniknout do jejich tradic a názorů, tak budete moci se znalostí věcí celou záležitost posoudit. Opakuji, že zde ještě jsou kanibalové v některých konžských kmenech; vítězové pojdají poražené. A co byste tomu řekl, a to by se mohlo stát, kdyby veřejné hlasování poslalo do parlamentu jednoho, nebo dva lidojedy?“

Oba kolegové si vyměnili pohledy a neodvažovali se odpovědět - ne fyzicky, ale morálně určitě politické skupiny někdy požírají jedna druhou a s velkou chutí -. V každém případě byli rozhodnutí opustit zemi až po všestranném posouzení otázky volebního práva, hodnocení provedou sami a budou dbát, aby využili všechny prostředky k realizaci čestného úkolu.

Zájem, možno říci nárok domorodců, objevit se na volebním seznamu kolonie, byl potvrzen návštěvami kazembského náčelníka Razziho, se kterým již mluvili poslanci při prvním přijetí u guvernéra. Přirozeně, Nicolas Vanof byl přítomen při těchto návštěvách, protože poslanci neovládali ani konžský jazyk, ani esperanto, kterým mluvil náčelník. Vanof tedy tlumočil mezi ním a poslanci.

Razzi zdůrazňoval, že kmeny v kolonii počítají, že pánové Papelau a Denizart budou ochraňovat jejich věc a že další náčelníci nejdůležitějších kmenů, které mise navštíví budou mluvit s poslanci v podobném smyslu. Budou požadovat nejen právo hlasovat, ale také právo být voleni do francouzského parlamentu.

Je nutno si povšimnout, že během těchto rozhovorů pánové Papeleu a Denizart zachovávali určitou rezervovanost, aby ujistili Kazembčana, že v hlášení komise budou zahrnuta jeho přání, která pak však budou ještě předložena k diskusi vládě a oběma komorám parlamentu.

Razzi opět zopakoval své pozvání na čas, kdy se bude mise vracet z Brazzaville. Napevno počítal s tím, že Deltour a jeho druhové dorazí do Loangu podle jižní hranice Konga a začnou jednat s kmeny, mezi jinými i s jeho kmenem (Basudiové), a budou právě zde nejlépe přijati.

Na přání pánů Papelau a Denizarta Nicolas Vanof potvrdil Kazembčanu, že právě to mají v úmyslu, a že jejich mise bude splněna ke spokojenosti všech.

Ostatně tak to bylo určeno v plán mise. Bylo nutno využít zkušeností předchozích expedicí, jejichž plány Luis Merly s André Deltourem s váháním převzali.

Po startu z Libreville karavana zamířila přímo k jihovýchodu pěším pochodem v délce 220 km k pravému břehu Ogooué, kterou expedice přejde s karavanou naloženou materiálem.

Po přechodu bude karavana pokračovat v pochodu přes roviny a savany, až do Lastourville, kde pobude několik dní.

Tato první část pochodu bude uskutečněna v čase kratším než čtyři týdny, jestliže nenastanou nějaké nepředvídané události.

Po opuštění Lastourville, nebo raději Madiville *Madiville bylo založeno 9.7.1883 mladým důlním inženýrem Rigaiem de Lastours, Brazzovým spolupracovníkem, později město převzalo název podle jeho jména* André Deltour zamířil šikmo přes zemi Adumaů, protože nebylo možno použít na území žádný vodní tok do Francville, kde bude zastávka po dvou stech kilometrech.

Tam bude druhá zastávka v délce jednoho týdne na zasloužený odpočinek a také pro nutnost vykonat výzkum v tomto důležitém koloniálním centru. Kromě toho se budou moci doplnit zásoby na třetí etapu cesty, která bude končit na pravém břehu veletoku Konga.

Za řekou se předpokládaly tvrdé etapy přes území velmi nebezpečná na každém kroku, zavodněná, zalesněná, kde projít bude velice nesnadné. Ale po sto padesáti kilometrech odtud přejde karavana do povodí Alimy, k přítoku Konga a bude se moci dál cestovat na pirogách.

Až dojde celá výprava k ústí řeky, bude se dál pohybovat po vodě, částečně na parníčcích, částečně na pirogách, které jsou používány k místní přepravě. Tato třetí etapa skončí po osmi stech kilometrech v Brazzaville.

Tam, během poslední zastávky Deltourova mise doplní výzkum k otázce volebního práva a práva být volen zástupcem kolonizovaného obyvatelstva a také posoudí průmyslový a obchodní vývoj Francouzského Konga.

Podle výpočtů, které se ostatně musí přizpůsobit okolnostem, expedice dorazí do Brazzaville asi koncem listopadu a odtud se uskuteční čtvrtá část cesty přímo k Luangu u mořského břehu, s odbočkou na slíbenou návštěvu náčelníka Razziho a jeho kmenů, žijících podél jižní hranice.

Za těchto podmínek má trvat výprava asi tři a půl měsíce, pokud nedojde k žádnému incidentu, k žádným neočekávaným nesnázím. Cesta z Loangu do Libreville bude po lodi, která spojuje hlavní střediska na atlantickém pobřeží Afriky.

Tak vypadal dohotovený plán, připravený tak, aby úkol byl co nejlépe splněn.

9.září, po týdnu v Libreville, byla výprava připravena. Datum počátku cesty bylo definitivně určeno na další den. Materiál byl připraven, zavazadla rozdaná nosičům, kteří si je mohli umístit na hlavu a přiřadit se ke svému průvodci, kterému byli určeni; senegalští pěšáci pod vedením seržantů Trosta a Césaire, byli připraveni zformovat eskadru: část vpředu jako průzkumníci, část vzadu uzavírala karavanu.

André Deltour a jeho kolegové zrychlovali činnost, s horečnatou netrpělivostí očekávali den začátku cesty. Stejnou netrpělivost projevovali i Isidore Papelau a Joseph Denizart. Tolik týdnů již cestovali v představách, takže si žhavě přáli poznat skutečnost.

Všichni účastníci výpravy byli svěží a zdraví, nosiči stejně jako vojáci byli odolní a vytrvalí.

Toho večera se konalo v rezidenci poslední oficiální rozloučení. Guvernér pozval civilní a vojenské místní autority města. Večírek zakončil punč uprostřed provolávání slávy.

Večer probíhal vesele. André Deltour, Luis Merly a Nicolas Vanof přijímali od všech přítomných srdečné gratulace a upřímná přání, kterými zahrnovali i poslance Horní Wiény a Dolní Seiny, kteří byli velmi dojatí tolika gratulacemi. Ceremonie byla korunována guvernéroým přípitkem, ke kterému hlasitě vyzval všechny pozvané. Přípitek André Deltoura jménem svých druhů byl přijat nadšeným aplausem.

Večer končil kolem desáté hodiny a následující den za přítomnosti evropského a domorodého obyvatelstva karavana opustila Libreville. Ještě než karavana opustila poslední domy, bylo slyšet výkřiky na pozdrav.

Kapitola pátá

První etapa proběhla za příznivých podmínek, ačkoliv v této rovníkové zeměpisné šířce vládla vysoká teplota. Mraky, hnané mírnou brízou z moře mírnily ostrost slunce. Po odchodu z Libreville nebude výpravě chybět stín stromů až sestoupí jihovýchodně k levému břehu řeky Ogooué.

Vedle průvodce pochodoval seržant Trost, před polovinou eskorty senegalských pěšáků. Následovali členové mise. Deltour a jeho druhové měli lehké flanelové oblečení, na hlavě bílou přílbu se sítkou v týle. Všichni nesli přes rameno pušku, i dva poslanečtí kolegové, kteří nebudou mezi posledními ve střelbě na blízkou zvěř. Isidore Papelau a Joseph Denizart si již přivykli zúčastňovat se prezidentských honů vedle Marlyho a Compiègneho.

Víc vzadu šli nosiči s nákladem na hlavě, nazí do půl těla. Bosí, se ztvrdlými chodidly, šli ve dvojicích pod dohledem svých vedoucích. Pak následovala druhá polovina eskorty pod vedením seržanta Césaire.

Výprava první den sledovala pravý břeh estuáru řeky, u které blízko mořského břehu leží Libreville. Země byla pokryta hlínou smíšenou s pískem a žhnula, a jako by uhelnatěla pod nelítostnými slunečními paprsky tohoto rovníkového území.

Zde končí Verneův rukopis. Můžeme se jen dohadovat, jak by se mohl průběh výpravy a hlavně závěry a činnost obou politiků vyvíjet dál. V každém případě měl závažnou roli v knize hrát mezinárodní jazyk, který v té době byl v Evropě v popředí na scéně vzdělaného světa.

Nyní více než po stu letech je těchto několik kapitol dokladem pečlivosti, důkladnosti a všestranné vzdělanosti autora děl, ve kterých předvídal jak a kam bude směřovat náš svět. Pokud se někomu zdá, že esperanto neovládlo naši planetu, je to jen iluze. Esperanto žije a slouží. Je to vynález převratný a mnohým se zdá stejně nebezpečný jako atomové bomby. Pokud je v některých zemích esperanto „odloženo“ stranou od veřejného zájmu mezi jiné „zapomenuté“ kulturní poklady, bude vždy připraveno k použití, svěží, hotové, a bude moci sloužit i po staletích.

Naši afričtí přátelé ovládají esperanto velice elegantně a jsou připraveni s kýmkoliv komunikovat pomocí internetu tímto skvělým jazykovým nástrojem.

J. Drahotová.

István Ertl

se narodil v roce 1965 v Budapešti, kde žil do roku 1992. Esperanto ovládá od roku 1977, s esperantským hnutím se seznámil v roce 1985 a angažuje se v něm od roku 1987.

Studoval francouzštinu, latinu a esperanto na univerzitě ELTE, kde pak vyučoval v letech 1990-91 esperantskou literaturu a esperantskou kulturu. V letech 1989-91 prováděl recenze francouzské beletrie pro nakladatelství, pracoval na literárních programech Maďarského Rádia a vyučoval jazyky na budapešťském gymnáziu. Od roku 1992 je redaktorem revue „Esperanto“, vydávané UEA (Světová Esperantská Asociace) v Rotterdamu. V roce 1994 se v Budapešti objevil jeho překlad knihy Martina du Gard „La subkolonelo de Maumort de Roger“.

Ertl publikoval studii „Lajos Tárkony a budapešťská škola“ (Vídeň 1990) a s Corrado Tavanti kriminální román „Tiu toskana septembro“ (HEA Budapešť 1990); přeložil z esperanta do maďarštiny „La infana raso“ od W.Aulda (Opus Nigrum, Budapešť 1987), „Varmas en Romo“ od C. Tavantiho, „Kumeŭaŭa“ od T.Sekelje, „La fina vojo“ od U.Kekkonena a „Kazanski venas tro malfrue“ od D.Dorvala (HEA, Budapešť 1988-90). Překládal do esperanta z různých jazyků: „Stilekzercoj“ od R.Queneaua (La kancerkliniko 1986), básnickou sbírku „Kaj ni solas“ od H.Kahlaua (H.Dubois, Bellinzona-Budapešť 1991) a traktát „Pri feliĉa vivado de Seneko“ (Voko, Breda 1991)

Řídil revue Opus Nigrum (1987-90), Internacia Pedagogia Revuo (1987-91), Kontakto (1990-91), je členem redaktorské komise „Literatura foiro“ a „Iltis-Forumo“ a přispívá do desítek esperantských revuí.

Jeho esperantský překlad posledního nedokončeného Verneova románu „Esplorvojaĝo“ z francouzštiny vyšel v roce 1994 ve speciálním dubnovém literárním čísle „Franca Esperantisto“.

Jindřiška Drahotová

Narodila se 1938 v Mladé Boleslavi. Esperanto se začala učit v roce 1990 samostudiem. V esperantském hnutí pracuje aktivně od roku 1996. Překládá a vyučuje. V roce 1999 vyšel její překlad deníku Luciena A. Péraire „Evropou a Asií na kole a s esperantem“ (MAB Mnichovo Hradiště). Přeložila román „Kredu min, sinjorino!“ od Cezara Rossettiho (No fakt paní, věřte mi!), cestopis „Ili vivis sur la tero – ok jaroj da migrado ĉirkaŭ nia planedo“ (Žili na Zemi – osm let na cestách po naší planetě) od manželů Bruna a Maryvonne Robineau (Volvox Globator 2003), „Verda koro“ (Srdce se zelenou hvězdou) román od Julia

Baghy s přímou řečí v esperantu, „Nebezpečný jazyk“ od Ulricha Linse, „Paĉjo, kio estas rasismo?“ (Tati, co je to rasismus?) od Tahara ben Jellouna, „Maskerado ĉirkaŭ la morto“ (Maškaráda kolem smrti) od Tivadara Sorose, „Kromosomoj“ (Chromozomy vraha) od Lorjaka. Občas přispívá do esperantských časopisů.